

Хомосексуализмът в България

Петя Пачкова

ЮЗУ „Неофит Рилски“

pachkova@swu.bg

Homosexuality in Bulgaria

Petya Pachkova

SWU „Neofit Rilski“

pachkova@swu.bg

Резюме: В статията се прави анализ на реалното развитие на хомосексуализма и отношението към него в България в периода, наречен „социализъм“, и в периода след 10 ноември 1989 г. Анализират се основните причини за промени в политиката спрямо хомосексуализма, както и основните показатели за тези промени. Взема се отношение по редица идеологизирани и манипулативни твърдения, претендиращи за научност.

Ключови думи: социализъм, преход, хомосексуализъм, политика.

Abstract: The article analyzes the real development of homosexuality and the attitude towards it in Bulgaria in the period called “socialism” and in the period after November 10, 1989. The main reasons for changes in policy towards homosexuality are analyzed, as well as the main indicators of these changes. A number of ideological and manipulative statements claiming to be scientific are taken into account.

Keywords: socialism, transition, homosexuality, politics.

Легитимирането и стимулирането на хомосексуализма по света се извършва много интензивно през последните десетилетия на ХХ и в началото на ХХІ в. В бившите „социалистически“¹ страни то се подготвя през 80-те години и става най-вече след 1989 г., както и в по-развитите капиталистически страни – от последните десетилетия на ХХ в.

В първия тип страни преди 1989 г. той не е ограничаван заради тоталитарния характер на политическия режим, както обикновено се твърди в публичното пространство, а заради икономическите нужди на номенклатурата. Фактите показват, че в България преди 1944 г., въпреки сравнително демократичния характер на режима, хомосексуализмът е репресиран. Фактите

---

¹ Термините „социализъм“ и „комунизъм“ са в кавички, защото авторката е привърженичка на възгледа, че обществената система в този период е „държавен капитализъм“.

показват, че и в развитите капиталистически страни легализирането и стимулирането на хомосексуализма върви най-интензивно след 80-те години на XX в. (доста време след „сексуалната революция“), а преди това и там той е репресиран. Но тези факти се прикриват от заинтересованите автори, за да се преекспонира недемократичността на режимите в периода от 1944 до 1989 г. и да им се лепне и това като тяхна специфика.

Например Писанкънева твърди, че социалистическите граждани са били подложени на авторитарни режими, които са ограничавали всички (!) лични свободи и са дискриминирали всички (!) малцинства (Pisankaneva 2005: 1). Тя неслучайно е забравила за огромните постижения на тези „тъмни“ времена, например за постигане на голяма степен на равнопоставеност на половете и етносите, които по това време дори в САЩ още не са били постигнати (да си припомним движението за права и свободи през 60-те години и неговите жертви). Изхождайки от действителното репресиране на хомосексуалното малцинство, обобщава за репресиране на всички малцинства, което противоречи на елементарните факти. Тя също така удобно забравя за забраната на хомосексуализма във всички по-развити капиталистически страни по същото време. Силно се подценяват постиженията на „социалистическите“ режими по линия на равнопоставеността на мъжете и жените. „Въпреки че социалистическата идеология по принцип се противопостави на традиционния образ на жената и насърчи нов модел за подражание на работещата жена, тя не елиминира определени традиционни елементи като патриархалните отношения. Моделът на социалистическата жена в България е компилация от съветски модели и местни традиционни модели“ (Pisankaneva 2005: 5). Може ли авторката да посочи страна в света, където да има пълна равнопоставеност на мъжете и жените, да няма някаква степен на съчетаване на отношения, характерни за патриархалните общества и такива, характерни за индустриалните общества, дори днес? Струва ми се, че ще ѝ бъде много трудно да го направи.

Доста идеологизирано и едностранчиво е и твърдението, че при „социализма“ „прокреативната хетеросексуалност се превръща в норма, която заедно с членството в доминиращата партия предоставя възможности за кариерно развитие на хората, които се придържат към нея“ (Pisankaneva 2005: 3). И изключения е имало само за елитните индивиди. Сякаш в западните страни не е било същото. Сякаш там не е имало гражданско движение за по-свободен секс именно защото е имало ограничения върху сексуалната свобода. А за членството в управляващата партия и кариерното развитие бих допълнила само следното: може ли някой да оспори твърдението, че и до днес за американски президенти се избират хора със семейства и деца и основна тяхна грижа е да се представят като щастливи семейни хора, които съдействат за възпроизводството на населението; както и че едва през последните години в западно-европейските страни започва да се нарушава този модел при издигане на кандидати за важни политически позиции? Може ли и някой да твърди, без да става смешен, че е имало и има някъде по света елити, които да не си предоставят по-големи свободи в сравнение с тези на масите? Изобщо основен недостатък на твърденията на авторката е това, че явления, характерни за индустриалното общество по принцип, се приписват на определен политически режим, че общи

явления за „социалистическите“ страни и за западните капиталистически страни се обявяват за типични само за първите. Затова, приписани само на „социализма“, звучат идеологизирано, фалшиво и ненаучно, макар да са частично верни.

Друга характерна особеност на твърденията на автори като Писанкърнева е това, че са замаяни от идеята за правата на личността и negliжират идеята за задълженията на гражданина. Подигравателно се отнасят към стимулирането на репродуктивния секс, който осигурява работна ръка. Като че ли е по-важен, единствено важен сексът за удоволствие, независимо че не осигурява работна ръка и възпроизводство на населението на дадено общество, че поражда редица проблеми на много прослойки от хора и на обществото като цяло. Доминира идеята за задоволяването на индивидуалните потребности, на егоистичните интереси, пренебрегва се и се презира колективизмът (разбирай екипността). А без екипност едва ли е възможен успех в човешките дейности.

Подобни автори обикновено прикриват и ролята на църквата за заклеймяване и репресиране на хомосексуализма в столетията назад, както и по време на „социализма“, защото днес е модерно да се отстоява религиозността и е наложено „демократично“ табу върху критиката на религиозните политики.

Всъщност репресирането на хомосексуализма не е изобретение и специфика на режимите в бившите „социалистически страни“. Не демократичността на политическия режим е основен фактор за отношението към явлениято, а други по-важни социално-икономически причини. Демокрацията не създава автоматично демократично отношение към явленията, а тогава и дотолкова, доколкото е в интерес на управляващата класа. Политическият режим само легитимира и осигурява икономическите интереси на управляващата класа. А в последните десетилетия в по-модернизираните страни нарасна процентът на „излишните“ от икономическа гледна точка хора. Всъщност стимулирането на хомосексуализма е едно от средствата за решаване на проблема, тъй като развитието на хомосексуализма води до намаляване на раждаемостта като пряка негова последица. Това е най-основната причина за промяната в отношението към хомосексуализма.

xxx

В периода от 1944 г. до 1989 г. в България като цяло доминира отрицателното отношение към хомосексуализма. Но и в този период могат да се открият етапи на развитие на отношението към явлениято и неговото реално разпространение. Посоката е към смекчаване на негативизма. От най-строго наказателно преследване до по-голяма толерантност и постепенно използване на зависимостта на тези хора за различни специфични поръчки на Държавна сигурност (Груев 2009).

„Хомосексуализмът... е иманентно присъщ на живота на обществата хилядолетия наред. Само в определени исторически периоди и географски ширини, какъвто е случаят с Древна Гърция например, той оставя трайни следи в живота на елитите, в литературното и художественото наследство. Тази картина рязко се променя с появата на Църквата и с превръщането ѝ в основен

нормотворец на човешкото поведение, влияещ върху всички структури на всекидневието, в т.ч. и върху личния живот. Именно Църквата кодифицира хомосексуализма като голям грях и се заема с неговото заклеяване и изкореняване. Това внушение е толкова силно, че то се прехвърля и върху традиционния мироглед на много народи и остава здраво вкоренено в него и във вековете, когато нейната роля вече е много по-слаба.

Така, в качеството му на езотерично, анабиозно и мимикрично явление, хомосексуализмът надживява своите гонители и преминава в Новото време. Именно тогава той става видим за обществото факт, превръща се във феномен. Неговите носители от своя страна „се осветяват“, постепенно се превръщат в субгрупа. Нейната хетерогенност и пъстрота на проявление формират специфична хомосексуална субкултура, националните особености на която са далеч по-несъществени, отколкото вътрешните, универсални за субгрупата специфики.

Тази маргинална по презумпция група се рекрутира от представители на всички нива в социалната пирамида – от културния и политически елит, през работническата класа, та до т.нар. „утайка на обществото“. Независимо от социално разнородния си състав и произход същевременно тя е един от най-кохерентните и устойчиви сегменти на социума“ (Груев 2009).

В никой период на българската история не съществуват що-годе обективни данни за количеството и особеностите на хомосексуалистите. За това може да се съди обикновено по косвени признаци и затова възможностите за субективни интерпретации и спекулации са огромни.

„От запазените косвени свидетелства обаче, може да се заключи, че още в годините след Освобождението, колкото и рядко явление да е по това време, на него се гледа подчертано враждебно. Това официално мнение и поведение не само че не среща никаква съпротива, но напълно хармонира с отрицателните настроения към феномена сред огромното мнозинство българи. Както е известно, в този период българското общество остава доминиращо селско, със запазена традиционна култура и ценностна система. Именно по тези причини на хомосексуализма по принцип се гледа определено негативно, а наказването на неговите носители се счита за естествено и за справедливо възмездие. Общата демократична рамка на управлението обаче препятства директните репресии срещу тези хора. Промяната в отношението на официалната власт към тях започва в годините на Втората световна война, когато влиянието на националсоциализма и на неговата управленска практика в страната силно нараства (въпреки „общата демократична рамка“! – ПП). По тези причини първите гонения срещу „хората с противоестествени сексуални влечения“ са предприети още при режима на Б. Филев в периода 1940–1944 г., без обаче те да бъдат мотивирани със съответната идеологическа „опаковка“ и без по този проблем да се вдига излишен шум.

Затова и мерките, които се предприемат след преврата от 9.09.1944 г. в същия дух, се посрещат от обществото като нещо резонно и нормално. С постепенното стабилизиране на новата власт всякакви прояви на „другост“ започват да се преследват все по-методично. Още в първите години след преврата отношението на официалната държава към тези хора в България следва

вече утвърдената и категорична позиция на сталинисткия режим в Съветския съюз. На този феномен се гледа като на „буржоазен остатък“, който предстои да бъде напълно и окончателно ликвидиран заедно със самата буржоазия и с проявленията на нейния начин на живот“ (Груев 2009).

Хомосексуалните актове между двама мъже стават престъпление още на 1 май 1896 г., когато се изготвят новите закони в освободена България. Той предвижда 6 месеца затвор за хомосексуални мъже над 16 години.

„На 11 януари 1945 г. е издаден „УКАЗ № 8“, подписан от министъра на вътрешните работи Антон Югов, който легитимира създаването на трудововъзпитателните общежития. Там, наред с криминалните рецидивисти, са изпратени проститутки, сводници, сутеньори, комарджии, просяци и хомосексуалисти, обединени в категорията на „безделниците“ като експлицираната в самия указ цел на трудовите общежития или лагери е настанените в тях лица да се отклонят „от неморалните им престъпни склонности и навици, да се приучат към почтен труд и да се издигат в морално и интелектуално отношение“ (Попова 2009).

Всъщност „хомосексуалистите, без обаче това да е изрично записано, попадат най-напред под ударите на приетия през 1946 г. „Закон за трудово мобилизиране на безделниците и празноскитащите“, засягащ мъжете под 50 г. и жените под 45 г. Във връзка с приложението на закона вътрешният министър А. Югов изпраща специална инструкция до регионалните звена на милицията и до кметовете на общините, в която изисква да бъдат направени подробни списъци не само на „битово и морално разложените“, на хората „прекарващи времето си в безцелно шляене из кръчми, гостилници и кафенета“, но и на хомосексуалистите или на набедените за такива. Всъщност този контингент рекрутира не малка част от бъдещите концлагеристи и затворници“ (Груев 2009).

„От 1944 г. до 1951 г. старият царски наказателен закон все още е в сила по отношение на хомосексуализма – той постулира присъда от 5 години за „секс между мъже“. Този закон не признава съществуването на секс между жени и не го наказва. Новият Наказателен кодекс от 1951 г. разширява криминализирането на хомосексуалните контакти и върху жените, което е разлика от подобни закони в други социалистически страни. Чл. 176 от Наказателния кодекс предвижда до 3 години лишаване от свобода за „полови действия или сексуално задоволяване между лица от един и същи пол“ (Pisankaneva 2005: 11).

С новия Наказателен закон от 1951 г. и Наказателно-процесуалния кодекс от 1952 г. се създава законовата рамка срещу хомосексуалистите. В член 176 на НЗ се казва: „За полово сношение или полово удовлетворение между лица от еднакъв пол наказанието е лишаване от свобода до 3 години. Ако това е извършено чрез насилие или чрез използване положение на зависимост, виновният се наказва с лишаване от свобода от 2 до 5 години“. Тези наказания изглеждат леки в сравнение с присъдите за други престъпления, за които се издават смъртни и доживотни присъди. След 1956 г. отношението към хомосексуалистите като цяло не се променя.

„През 1959 г. повечето лагери (Белене, Персин, Бобов дол) се закриват, но голяма част от въдворените там са изпратени в новото ТВО в Ловеч, (Скравена

за жените), действащо до 1962 г. В Ловеч и Скравена биват изолирани от обществото т.нар. хулигани, обособяващи социалистическата рискова група на 50-те години: крадци, мошеници, пияници, развратници и „други непоправими нетрудови елементи, които се изпращат без срок и без присъда за поправка при най-тежък режим“. Тук, както в Белене предишните години, наред с изпратените за превъзпитание упадъчни елементи от всякакъв вид и мащаб попадат немалко представители на хомосексуалния контингент. Удобното им форматиране във флуидната група на безделници и хулигани всъщност бележи едно регресивно движение в историята на хомосексуалността. В този порядък на хомосексуалиста се отказва битие като такъв, отказана му е дори спецификата на собственото му „погрешно“ поведение.

Подобно на християнското обединяване на всички сексуални отклонения в термина „содомия“, или на анализираната от Фуко в „История на лудостта“ категория на безразсъдните, хомосексуалистите се вливат в една абсолютно хетерогенна маса, формулираща общия си знаменател в определения като „битово разложени“, „индивиди с развратно поведение“, „утайка на обществото“ и други производни на „отпадането“ от здравия, социалистически полов морал. Но ако в първия случай обект на борба е грехът, инфектиращ слабата човешка природа, във втория - лудостта като някакво междинно състояние между съдбата и виновността, то в парадигмата на соц-идеологията съдът се осъществява директно върху личността, чиито нелегитимни сексуални прояви са не просто резултат от слабостта ѝ, а симптом на нейното – вече налично – вътрешно разложение. В тази перспектива са почти без значение същността и конкретните измерения на девиантните сексуални практики, доколкото те са знак за нещо друго. Унифицирани по този начин, хомосексуалистите деградират до поредния некачествен материал, предназначен за преработка във възпитателните лагери.“ (Попова 2009)

Обособяването на хомосексуалистите като субгрупа със своя специфична субкултура става паралелно с еволюцията на българската медицинска наука, занимаваща се с проблема. През 1963 г. д-р Т. Бостанджиев за първи път в България създава сексологичен кабинет към Института по неврология и психиатрия, в предмета на чиято дейност влиза медицинското изследване на феномена. През 1972 г. групата специалисти около д-р Бостанджиев прераства в Институт по сексология. Подобен център е открит и в Пловдив в структурата на Висшия медицински институт в града. Институционалното развитие и укрепване на този клон от медицината, занимаващ се с човешката сексуалност, съответства и на промяната на официалните научни постановки за феномена „хомосексуализъм“. Както свидетелства Мишел Фуко, този проблем се намира в предметната област на психиатрията от 1870 г., когато в своя статия немският сексолог д-р Вестфал за първи път дефинира научно проблема. Това разбиране за хомосексуализма като за вид психическо заболяване се запазва като цяло в науката повече от век. В това отношение българската медицина в годините след Втората световна война следва утвърдените схващания от Сталиновия режим в СССР. Така заболяването „педерастия“ или „уранизъм“ е квалифицирано през 50-те години в типа психични заболявания, определяни като „Разстройства на волята“. Тази постановка остава непоклатима в българската медицинска наука

чак до началото на 80-те години. В най-популярния учебник по психиатрия за българските медицински институти от 1973 г. феноменът е поставен в графата „Полово извратени психопатии“ и е дефиниран като: „Извращение на половия инстинкт и неговата нормална насоченост към противоположния пол“. Макар доминиращата до този момент теза да продължава да се поддържа, следва да се отбележи, че за първи път в подобно учебно пособие се отбелязва съществуването на спор в световната наука за природата на феномена (Груев 2009).

„Учебниците по Психопатология за студенти по психология, издадени през 1971 и 1976 г., имат специални глави за „Сексуални извращения“. Учебникът от 1971 г. съдържа два казуса на хомосексуалисти, единият от които описва женствен хомосексуален мъж, а вторият – мъжествена хомосексуална жена. Въпреки че учебникът не съдържа анализ на случаите, изобразените типове говорят сами за себе си. Хомосексуалността все още се разглежда като психологическа инверсия, която може да е резултат от интерсексуално състояние във физиологията на индивида. Главата за „Сексуални извращения“ в учебника от 1976 г. е много по-подробна и споменава, че сексуалните извращения може да са „единствената болест“ на иначе физиологично и психологически здрави индивиди. Там също се казва, че сексуалните извращения не винаги са признак на разврат. Те могат да бъдат открити в личности с високи морални и интелектуални качества. В главата се обяснява още, че техният произход все още не е достатъчно проучен, но е установено, че не са резултат от един-единствен фактор. Също така се посочва, че по-голямата част от хомосексуалистите и от двата пола са хора в нормално физическо състояние, които нямат интерсексуални характеристики. Тази публикация доказва, че хомосексуалността е била изследвана от българската социалистическа психиатрия и психология, но научните изследвания са били провеждани при закрити врати. Малко от тази информация достигна до широката общественост. Доминиращият дискурс все още гледаше на хомосексуалността като на болест, която трябва да бъде скрита и тайно лекувана, докато не бъде излекувана. Не като конкретна идентичност с устойчиви характеристики.“ (Pisankaneva 2005: 8-9)

Писанкѐнева признава, че „въпреки че българските сексолози, участвали в първата национална конференция (1974 г.), все още се придържаха към класификация на сексуалните разстройства, включваща хомосексуалността и мастурбацията, тяхното виждане за ролята на сексологията беше доста прогресивно“ (Pisankaneva 2005: 10). А аз искам да подчертая, че именно в рамките на недемократичния политически режим д-р Бостанджиев и неговите колеги имат възможност да пледират за друго отношение към хомосексуалността.

„Вече през 80-те години съветската, респ. и българската наука, започва да разглежда феномена многопластово. В предназначен за специализирана аудитория „Справочник по психиатрия“ се акцентира върху разликите между „патологичните полови извращения и псевдо перверзиите, при които удовлетворяването на сексуалното влечение по извратен начин произтича от обективната невъзможност за нормален полов живот (изолация в еднополови

колективи, принудителна сексуална абстиненция, физически недостатъци). При истинните перверзии половото влечение постоянно се реализира по извратен път и замества нормалния полов живот, представлявайки единствена възможност за полово удовлетворение. По отношение на основния дебат в световната психиатрия по проблема – за природата и лечимостта на феномена, споменатият справочник също отбелязва известна еволюция. В етиологията и патогенезата на хомосексуализма определено място заемат както наследствено-конституционни, биологически, в т.ч. и ендокринни, така и редица психогенни и социални фактори. „Вроденото извращение на половото влечение се среща сравнително рядко – се казва по-нататък в Справочника – Преди всичко то се появява в постнаталната фаза на човешкото развитие. При възникването му значителна роля принадлежи на микросоциалната среда“ (Груев 2009).

Оказва се, че в края на „социализма“ мнението на официалната българска медицина в значителна степен се доближава до постановките на световната наука.

„Другият дискуссионен момент, който се появява в медицинския дискурс за хомосексуализма в края на 80-те години, е по отношение съществуването на типични качества на характера на тези хора. Част от авторите застъпват тезата, че такива обективно не съществуват и че много от правещите впечатление начини на поведение са резултат от конфликтите им с обществото от позицията на аутсайдери.

Цитираните по-горе изследвания в областта на психиатрията и сексологията имат за цел не толкова да навлязат в медицинската анамнеза на феномена, а да илюстрират еволюцията на общото познание на обществото и в частност на науката за него, както и на отношението към проявленията му. Ако през 50-те години той категорично и еднозначно е дефиниран като заболяване, през 70-те вече се допуска колебание относно неговата същност, а в края на разглеждания период той се представя като граничен медицинско-социален проблем. Впрочем промяната на доминиращите тези в българската наука повтаря вече извървения път на световната.

През 1973 г. Американската психиатрична асоциация първа изключва хомосексуализма като вид психическо заболяване от своето Диагностично и статистическо ръководство за психичните разстройства (DSM). В края на 70-те години това се прави и в някои други западни страни. Що се отнася до Световната здравна организация, едва през 1991 г. тя го изважда от Международната статистическа класификация на заболяванията и свързаните здравни проблеми (ICD – 10). През същата година двама американски учени – психологът Алън Пийз и генетикът Ен Мойр утвърждават тезата, че хомосексуализмът е генетична предопределеност и не е въпрос на избор. Във всеки случай ясно е, че дебатът в световната наука продължава.“ (Груев 2009)

Първият процес срещу хомосексуалисти в България е през 1961 г. През 1964 г. е организиран нов групов процес срещу 28 хомосексуалисти. Една част от замесените са наказани сравнително леко, а част от подсъдимите са изключени от кръга на подсъдимите. Осъдените на 2 до 5 г. затвор са поставени при лек режим.

„Независимо от дълбоките предразсъдъци и стереотипи за хомосексуалистите, битуващи както в науката, така и в българското общество като цяло, от 60-те години режимът все пак видимо „омеква“ в отношението си към тях. За тази промяна свидетелства д-р Т. Бостанджиев, който през 1968 г. подготвя изложение до ЦК на БКП, подписано и от професорите Шипковенски, Шаранков и Заимов, призоваващо в подготвящия се нов Наказателен кодекс хомосексуализмът да бъде изваден от кръга на престъпленията“ (Груев 2009).

В новия Наказателен кодекс от 1968 г. „променени са някои от формулировките на престъпните състави, но максималните размери на предвижданите наказания остават същите, както в Наказателния закон от 1951 г. При това следва да се отбележи, че по същото време в някои други източно-европейски страни хомосексуализмът престава да бъде обект на съдебно преследване. Не може да се отрече обаче, че цитираният текст представя една същностна законодателна промяна – ако в предния закон е достатъчно обстоятелството, че си хомосексуалист, за да бъдеш подложен на наказателно преследване, то тук се третира само случаите, когато тези прегрешения се извършват публично и по скандален начин. Всъщност тази промяна се вписва в цялостното нормиране на сексуалността при комунизма като нещо срамно и скрито, далеч от публичното пространство. Макар в сравнение с 50-те години издаваните за еднополово влечение присъди да са доста по-малки и да се ограничават кръгът от случаите, подлежащи на наказателно преследване, все още законът продължава да седи като „дамоклев меч“ над българските хомосексуалисти. Тези разпоредби се превръщат в удобно средство за шантаж на ДС по отношение на стотици хора, държащи да запазят в тайна своята сексуална ориентация. Именно те стават лесна плячка на тайните служби на режима и са принудени да изпълняват едни от най-нечистоплътните поръчения, възлагани им нерядко по отношение на техни близки и роднини. В досиетата на голяма част от тях може да се прочете фразата: „Вербуван на база компраматириал“ (Груев 2009).

Следващият групов процес срещу хомосексуалисти се провежда през 1973 г., но той няма мащабите и ефекта на процеса от 1964 г. И в този процес не към всички хомосексуалисти отношението е еднакво. Докато част от тях, някои съдени, някои задържани при други поводи, се изпращат „на топло“, на част от елита този вид забавления са позволени. Обширният апартамент на Ч. Драгойчев се превръща в своеобразен център на политически и културно по-издигнатите представители на тези среди. За обикновените хомосексуалисти по това време обаче обществените бани и тоалетни остават основна възможност за общуване.

Тук е уместно да се вметне, че това диференцирано отношение към различните по своя социален статус хомосексуалисти, е характерно за всички общества и времена, не само за „социалистическите“ страни.

Дори недостатъчно обективни автори като Писанкьнева отчитат различията в отношението към правата на човека по времето на „социализма“. „Повече свобода в изкуството, медиите и в публичното изразяване на сексуалността стават допустими и по-видими през втората половина на 80-те години с началото на съветската „перестройка“ и „гласност“ (откритостта).

Няколко български филма, открито критикуващи недостатъците на режима, като липса на свобода на изразяване, липса на морал на работниците, корупция и „клиентелизъм“, бяха показани с одобрението на управляващата партия, която обмисляше възможно „ремонтиране“ на нейната политика. Те също съдържаха любовни сцени, показващи голи тела и намеци за сексуални действия. Това е ново явление в социалистическото изкуство, което критиците обясняват като допустимо смесване на социалистически идеали с реалистично изобразяване на живота на хората.“ (Pisankaneva 2005: 5)

„За разлика от лесбийките, хомосексуалните мъже образуваха клъстери и приятелски кръгове и дори се радваха на популярност в артистичните среди. Често хомосексуалната идентичност на известен актьор или певец беше публична тайна и много наблюдатели с желанието от същия пол гравитираха около тази популярна фигура. Хомосексуалните мъже, които не са практикували обикаляне на обществени места, като обществени бани и тоалетни, не са били преследвани след 1968 г. Полицейските арести засягат само мъже, които са правили секс с други мъже на обществени места. Очевидец разказва, че през 80-те години на миналия век някои известни личности от поп културата започнали да организират извратени партита в домовете си, на които човек можел да срещне всякакви двусмислени сексуалности – кръстосани рокли; женствени мъже и андрогинни жени. Промискуитетът беше норма на тези събирания. Събитията се случват с официалното одобрение на полицията, която вероятно е била подкупена да стои настрана, и с уведомяване на всички съседни и искане на разрешението им за нощ на силна музика и шум. Тези неформални събирания обаче не доведоха до организирана сексуална контракултура, която да се застъпва за правата на сексуалните малцинства дори в последните години на социализма.“ (Pisankaneva 2005: 13-14)

Тоталният натиск „върху представителите на групата спомага за психологическото разколебаване на част от тях и по-лесното им вербуване от ДС. Именно по тези причини падането на режима през 1989 г. се посреща от немалка част от по-издигнатите членове на „гилдията“ със смесени чувства – от една страна с радост от прекратените преследвания срещу тях, но от друга с колебание дали двойната тайна – за тяхната ориентация и за тяхното сътрудничество с комунистическите тайни служби – ще бъде достатъчно добре запазена“ (Груев 2009).

Елемент на политиката по време на „социализма“ (а и не само при него) към хомосексуализма е мълчанието. Процесите се провеждат при закрити врати и не стават публично достояние.

„Хомосексуалността беше едно от многото отклонения от нормата, чиято демонстрация беше забранена по време на социализма. Хомосексуалистите не са били потискани повече от етническите турци или религиозните хора, но са били потискани по различен начин – чрез отказ да признаят съществуването си като специфична идентичност. По време на социализма нямаше системно преследване на хомосексуалисти – спорадичните арести и съдебни дела обикновено бяха свързани с някаква по-широка идеологическа кампания. Докато има доказателства, че хомосексуалността е била изследвана като специфична идентичност в смисъла на Фуко от български психиатри и

сексолози след 1960 г., тя никога не е била разглеждана като такава от политическия дискурс. Видимостта на хомосексуалистите беше забранена по същия начин, както видимостта на хора с увреждания или изоставени деца, всички те се считаха за неприемливи отклонения от нормата, за които трябва да се внимава, без да им се дава никакво публично известие. Комунистическата пропаганда никога не позволяваше хомосексуалистите да бъдат признати като отделна идентичност на обществената сцена. Хомосексуалността беше осъдена просто като нездравословна сексуална/морална практика, която разкрива възхищение от западния начин на живот и можеше да бъде „излекувана“ чрез поправителен труд или обществено порицание. В крайна сметка хомосексуалността се разглежда като отслабване на социалистическия морал, което може да „зарази“ всеки“ (Pisankaneva 2005: 7-8).

„Също толкова мълчаливо бива извършено споменатото вече легализиране на хомосексуалните контакти между пълнолетни лица през 1968 г. и тук трябва да се добави, че подобна срамежливост на властта не е обичайна практика спрямо други законово (и подзаконово) санкционирани феномени, като разводите по взаимно съгласие, абортите, изневярата, вечерния час, ученическите униформи, мерките срещу алкохолизма и др. Около подобни проблематични ядра се задейства една, опитваща се да симулира публична дискусия, алгоритмична активност, чиито проявления включват: публикуване на статия по въпроса в партийния орган, мултиплициране тезата на автора в други издания, поместване мнения на читатели „за“ или „против“ и накрая – приемането/отменянето на съответния закон, законопроект или наредба вследствие на народния глас и реформаторския, либерален дух на неговата партия.“ (Попова 2009)

Същата авторка припомня, че „Така описаното подобие на публичност не засяга хомосексуалните нито на нормативно, нито на идеологическо, нито на дескриптивно, свързано с чисто физическото им или биографично присъствие в обществения живот, ниво. В това отношение (и тук се налага конкретизиране на изказаната по-горе теза за унификацията и взаимозаменяемостта на всички отклонения от социалистическата сексуална норма) те нямат дори съдбата на другите декласирани елементи, в чиито редици принудително мимикрират (буквално – в трудово-възпитателните общежития и след закриването им – в маргиналните пространства на общественото съзнание). Негативните герои на режима като „озите“ и „суинговете“ (от края на 40-те и началото на 50-те години) и по-късните партии от „хулигани“ и „девойки с леко поведение“ се радват на огромна медийна популярност. По техен адрес се пишат статии и книги, формулират се определения, изброяват се аксесоари и характеристики, извличат се генеalogии, търсят се влияния, дават се съвети. Всички тези начини за задоволяване потребността на тоталитарната власт от конструирането на нови вражески групировки се разминават с дискурсивното третиране на хомосексуалните или по-точно с категоричното отсъствие на такова в социалистическа България. Спрямо тях е възприет друг подход, коментиран от Дидие Ерибон по повод на откъс от „Коридон“ на Андре Жид: „Всяка дума срещу хомосексуалността е и дума за хомосексуалността... Карикатурата, подигравката, оскърблението – дълго време единствен възможен или достъпен

публичен дискурс – все пак означава, че за хомосексуалните се говори. А говоренето им е предоставяло някакъв начин да не се чувстват сами на света. Цензурата също е разбирала това... Още в края на XVIII и началото на XIX в. (значи отново не е „социалистическо“ изобретение – ПП) някои юристи са изтъквали, че е по-добре да не се дават под съд хомосексуалистите, защото публичният процес би могъл да има ефект, обратен на очаквания. Напълно е възможно точно по тази причина сексуалните отношения между партньори от един и същи пол да не са били криминализирани от Френския наказателен кодекс. Несъмнено не защото (не само защото) Камбасарес е бил хомосексуалист, още по-малко защото Наполеон е проявявал търпимост към хомосексуалността, а по-скоро поради страха на последния от неконтролируемите ефекти на публичността, е било решено да се даде предимство на полицейските мерки и да се избягват съдебните процедури“ (Попова 2009).

„В този смисъл, изглежда, че социалистическата тоталитарна власт не се „гнуси“ успешно да приспособява или самостоятелно да преоткрива изработените механизми за „справяне“ с хомосексуалността, радикализирайки ги до степен на пълно редуциране на дискурсите за и от хомосексуалността и хомосексуалните. Хомосексуализмът се тематизира бегло единствено в медицинските речници, в енциклопедиите, в Наказателния кодекс и по изключение - като намек за перверзните наклонности на някой западен декадент.“ (Попова 2009)

Български автори с хомосексуално творчество или не се издават, или около хомосексуалните им поетически любовни обекти и мотиви се поддържа упорито мълчание от страна на редакторите и критиците.

„И не само чуждото, „външно“ говорене за тях отсъства. В самите представители на хомосексуалното съсловие се създава една инерция на автоцензуриране, при която субектът е наясно с праговете на позволеното, без те да са не само нормативно, но и по какъвто и да е публичен начин реално дефинирани. Тези ментални структури се оказват толкова устойчиво вкоренени, че дори пост фактум, в спомените на лагерници и други репресирани за аморално поведение – на фона на героичните автобиографични разкази за танцуване на туист, слушане на западна музика и носене на тесни панталони, хомосексуалистите не се явяват никога в първо лице, а в безличната анонимност на „имаше един от обратните“, „едно момче беше прибрано за педерастия“ и т.н. Това, разбира се, не означава нито че те са изцяло ликвидирани и че физическите репресии срещу тях постоянстват през целия тоталитарен период, нито че са им отнети шансовете за реализация (биографиите на „звезди“ като Емил Димитров, Васил Найденов и др. лесно биха опровергали подобно твърдение), нито, дори, че обществото не е донякъде наясно със съществуването им, с местата за срещи, с наклонностите на някои известни техни представители. Става дума само за категоричната невъзможност да живеят, работят, присъстват публично, намеквайки, признавайки и манифестирайки своята хомосексуална идентичност. Системата е достатъчно гъвкава, за да използва традиционния срам на хомосексуалните, както и принципно пейоративната обществена нагласа спрямо тях, за да инкорпорира сред обичайните си репресивни мерки и

стратегията на пълното им дискурсивно обезличаване. Лишаването от език, символичното унищожение се оказва най-ефективният път към фактическото асимилиране на хомосексуалните в социалистическа България.“ (Попова 2009)

Тук не мога да не отбележа непоследователността и манипулативността на тезите на авторката. Като цяло тя се опитва да представи отношението на „социалистическите“ власти като специфично и уникално. В същото време цитира автори, които доказват наличието на същото отношение към хомосексуалистите в западните страни с демократичен политически режим. Това е твърде характерно за мисленето и тезите на много автори, които се опитват да товарят „социалистическите“ общества с всякакви – съществуващи и несъществуващи – грехове. Авторката всъщност много умело представя и отношението в западните страни към хомосексуализма в съответните периоди от време.

xxx

След 1989 г. в България постепенно набира сила активна пропаганда от страна на различните видове елити – икономически, политически, интелектуален и журналистически. Разбира се тези усилия на хората, които са хомосексуалисти или смятат разпространението на хомосексуализма за нормално, винаги им се виждат недостатъчни.

Политическият елит развива нормативната уредба по въпроса. Закони, които защитават хомосексуалните от дискриминация, съществуват от 2003 г. През 2015 г. се забранява и дискриминацията на транссексуалните. Но все още не са разрешени гей-браковете, както и в много от по-развитите страни. От 1991 г. българската Конституция определя брака като „съюз между мъж и жена“, като така забранява гей-браковете.

И днес се правят опити за продължаваща промяна на нормативната уредба по посока на легитимирането и защитата на хомосексуалистите. Все повече се акцентира на правото на алтернативна сексуална ориентация. Това право се изравнява по своята важност с правата на религиозните, етническите и други подобни малцинствени групи. Работодателите все по-трудно могат да уволняват хомосексуалисти, независимо от тяхната евентуална непроизводителност или други основания за уволнението им. Защото могат да попаднат под ударите на концепцията и борците за равни права.

Все по-често се предлагат на избори кандидати за политически позиции с такава ориентация. И все по-често такива хора заемат политически позиции. Преди няколко години на едни от изборите за кмет на София един от по-сериозните кандидати открито признаваше хомосексуалната си ориентация.

Стимулира се социална среда, в която спокойно да функционират структури и да се провеждат различни мероприятия, свързани с хомосексуализма. Това е предпоставка за масовизиращо се гей-движение.

През 1992 г. се създава Българска гей организация „Джемини“, която функционира до 2010 г., изиграва важна роля за промените в нормативната уредба, например за Закона за дискриминацията. Българският хелзинкски комитет защитава правата на различните, освен тези на лишените от свобода.

През 2010 г. е сформирана Младежката организация „Действие“. Нейна основна цел е да защитава млади хомосексуални, бисексуални и трансполови хора, да се бори срещу хомофобията в обществото.

Ресурсен център „Билитис“ е организация с лесбийско-феминистка идентичност, която се бори за равнопоставеност, както на ЛГБТИ хората, така и на всички други малцинства в страната. Тя прави изследване „Училища за всички? Положението на лесбийки, гей, бисексуални, трансджендър и интерсекс ученици и учители в българските училища“ през 2015 г., в което се установява, че в българското училище има масов негативизъм спрямо явлението от страна на учителските кадри (Хитова 2017).

Gay and Lesbian Accepted Society (GLAS) Foundation Bulgaria е неправителствена организация, която работи по проекти, свързани с увеличаване на толерантността на обществото. ЛГБТ Пловдив е местна неправителствена организация, занимаваща се с правата на ЛГБТ в Пловдив и региона.

По-голямата част от ЛГБТ активностите логично са най-интензивни в големи градове като София и Пловдив. Функционират редица заведения, които са приятелски настроени към ЛГБТ обществото – клубове, гей-сауни, гей-салони за красота.

През последното десетилетие се наблюдава засилен интерес към гей-туризма. Дестинации са най-вече Пловдив, Банско и градовете по Черноморието, най-вече Слънчев бряг.

Разрешени са и се правят гей паради. От 2008 г. се провежда София прайд – традиционното шествие в подкрепа на ЛГБТИ общността (лесбийки, гей, бисексуални, транс и интерсекс хора).

Гей-движението черпи сила и от все по-толерантното и стимулиращо отношение на интелектуалния и журналистическия елит.

В сферата на науката се зачестява публичното одобрение и защита на явлението. Появяват се все повече одобряващи и загрижени за развитието на хомосексуализма публикации в научни и ненаучни издания². Писането в положителен дух по темата се оказва начин за формиране на самочувствие за съвременност и актуалност на анализа у съответните автори. Остатъците от съмнения и неодобрения на явлението се оценяват само от гледна точка на човешките права на хомосексуалистите, но не и от гледна точка на правата на останалите хора, както и от гледна точка на негативните обществени последици от развитие на явлението. Все повече хора от тези, които имат отрицателно отношение към явлението, се самоцензурират.

Все повече учени са склонни да застанат зад недоказаната теза за генетичния произход на хомосексуалната ориентация и да пренебрегват достатъчно ясните социални причини за нея. Това им дава възможност да оправдават явлението и да си затварят очите пред съзнателната и последователна дейност за стимулирането му.

Художественият елит стимулира поставянето на акцент върху проблема, естествено само в позитивен план. Доминира опитът да се вменият извънредни вини на „социалистическия“ режим, което става чрез преиначаване на истината,

² Виж Великова 2008, Ефтимова, 2016; Писанкьнева 2015 и други автори, които се цитират в статията.

чрез тенденциозни интерпретации. В същото време се преувеличават възможностите на демократичния политически режим, прикриват се неговите възможности за ограничаване на човешката свобода, в това число и сексуална. Прикриват се недемократичните практики в старите демокрации и в българската история преди 1944 г.

През 2021 г. беше пуснат документален филм за Георги Парцалев – един от най-любимите и тачени български артисти по времето на „социализма“. Основен акцент се поставя върху това, че е бил хомосексуалист и че режимът е бил недоволен от това. Публикува се и книга за него с акцент върху хомосексуализма му (Ковачев 2018). Прави се опит да се докаже, че заради хомосексуализма си е бил по-малко награждаван от властта. Доста манипулативна теза. Всъщност тогава хомосексуализмът е бил забранен и се е наказвал със затвор до три години (според Наказателния закон от 1951 г.). А Парцалев не е припарвал в затвора, напротив – играл е в един от най-престижните столични театри, в много важни български филми, бил е любимец на народа. Срещу хора с такава сексуална ориентация е имало съдебни дела през 1961, 1964 и 1974 г. Но не и срещу него. Така че може да се каже, че дори е бил галеник на властта. Тя си е затваряла очите спрямо неговите хомосексуални прегрешения. И не е бил репресиран. Това е само един от възможните примери за либерализиране в рамките на самия „социалистически“ период. Примитивна манипулативна антисоциалистическа и прохомосексуална насоченост на книгата може да се намери и във факта, че никъде в книгата не се пише, че и в много от страните, в които сега хомосексуализмът е разрешен и толериран, тогава не е бил разрешен и толериран. Сякаш само в „социалистическа“ България (защото е била „социалистическа“!) е било така. Всъщност в западното киноизкуство до 80-те години няма такива хомосексуални образи, каквито са налице в днешните им филми.

От 2004 г. насам се провежда Sofia LGBTI Community Art Fest, където се показват творби на ЛГБТ младежи, провеждат се конференции и лекции с родители на деца с нетрадиционна сексуална ориентация.

Журналистическият елит също все повече съдейства за масовизиране на явлението, за легитимирането му. Различните медии участват по различен начин в този процес и в различните години след началото на прехода. Разбира се, журналистите, които са фенове на явлението, са винаги недоволни от степента на тази подкрепа от страна на медиите.

Медиите конструират социалния свят и регулират стереотипите в социума. Поради това медийното отразяване на ЛГБТ общността е важно както за хората, които принадлежат към тази общност, така и за обществото, в което те живеят.

Макар и недостатъчни, съществуват някои изследвания върху медийната репрезентация на ЛГБТ хората, които обхващат различни периоди (Георгиев 2018).

Отсъствието на хомосексуалността в медийното пространство в периода 1944-1989 г. е разгледано от Гергана Попова в цитираната по-горе статия. А Стефан Дечев изследва медийното представяне на хомосексуалността в печата през 80-те и 90-те години на XIX в.

„В началото на 90-те години на ХХ в. за хомосексуални хора първо заговаря жълтата преса, публикациите са предимно за чуждестранни знаменитости. Скандалното говорене преобладава, материалите се стремят към сензационност. „Така хомосексуалността, ако изобщо се обсъжда, бива маргинализирана като нещо чуждо, порок на западните култури, който е несвойствен или поне рядко срещан в нашата „чиста“ нация“, пише Николай Атанасов (Атанасов 2010: 97).

Друга тенденция, наблюдавана в печата от 90-те години, е асоциирането на цялата гей общност с личности от страната, които медиите подбират така, че да могат те да се превърнат в примери за принадлежността на хомосексуалността към спектъра на женствеността, „да се подчертае, че тези българи/българки не са „истински“ мъже и че „обратните“ сексуални наклонности [не] застрашават по никакъв начин монумента на българската мъжественост“ (Атанасов 2010: 101). Друг медиен похват е приписването на хомосексуалност на извършили престъпление, с което се затвърждава негативната представа за гей хората и дори се натоваарва с асоциацията за криминогенност.

За Николай Атанасов изборите, които медиите правят при отразяването на гей хората в края на ХХ и началото на ХХІ в., са обусловени от желанието социалните стереотипи за мъжките и женските полови роли да бъдат закрепени, а хомосексуалността да бъде маргинализирана и по този начин неутрализирана. Набляга се и върху негативните последици от подобно медийно поведение за хомосексуалните хора, които приемат стигматизираното си положение. „Те са колониализирани от доминиращата култура и неусетно усвояват ценностите ѝ като свои собствени, нищо че тези „ценности“ ги унижават публично и ги превръщат в третокласни граждани на българската държава“ (Атанасов 2010: 101).

Елка Добрева [3] е автор на редица изследвания върху медийната репрезентация на ЛГБТ общността. В периода 2001-2007 г. при анализ на 40 вестника тя наблюдава някои тенденции при отразяването на ЛГБТ хората. Една от тях е андроцентричната особеност при прякото говорене за хомосексуалните мъже и жени: номинациите за мъже често се употребяват като означаващи всички хомосексуални хора, а също така материалите за гей мъже са значително по-голям брой от тези за жени. Е. Добрева забелязва също преобладаващо негативното отношение към гей мъжете, докато „за хомосексуалните жени по правило се изказват отрицателни мнения само когато за тях се говори като за принадлежащи към една и съща група с гейовете мъже“ (Добрева 2008: 20).

Е. Добрева обръща внимание на практиката етикетът за сексуалност да се извежда на предна позиция – в заглавието или подзаглавието на съответната статия – дори в случаите, в които тази информация е второстепенен детайл. Това придава на темата за хомосексуалността сензационен характер и я редуцира до привличащ любопитството на читателя елемент.

Ограничен брой са случаите и техниките, при които се цели положителен ефект и понятия, свързани с хомосексуалността, се употребяват положително.

В изследването си върху демонизиращите практики в масмедията Елка Добрева отбелязва, че това не е толкова характерно за хомосексуалните мъже.

Наблюдава се изграждане на асоциативни връзки между хомосексуалността и неморалността, както по повод София прайд, така и във връзка с възпитанието на децата, включително тези, отглеждани в семейства с двама родители от един и същи пол. Употребяват се „лексиални средства от тематичните полета на мръсното, гадното, гнусното, долното“ (Добрева 2011: 222). Демонизирането се осъществява и по линия на преувеличената връзка между хомосексуалността и ХИВ/СПИН. Друга често прокарвана в медиите връзка според Е. Добрева е връзката между хомосексуалността и педофилията.

Снежана Великова се концентрира върху хомофобските практики в неинституционални интернет пространства като форуми и секции за коментари, но в своя текст „В 21-ви век сме вече – шарено е“ обръща внимание на някои важни аспекти на медийните практики, свързани с ЛГБТ общността. Според С. Великова в повечето случаи медиите работят със стереотипи и ги налагат на публиката, но също така „транслират консенсусен поглед към различните групи на социума, който се позовава и на желанията на аудиторията – какво тя иска да вижда върху екрана или да чете по страниците на печатните издания“ (Великова 2008: 69). Поради това ЛГБТ общността може да се появява в медиите спорадично, и то ако представлява някакъв проблем или е представена в стереотипни образи и по начин, който би бил интересен за публиката. С. Великова отбелязва като знаци за нетолерантност следните практики: липсата на оразличаване между субгрупите, изграждащи ЛГБТ общността, както и нейното свеждане до хомосексуалните мъже; използване на пейоративни номинации; използване на традиционно свързана с ЛГБТ хората лексика за нанасяне на обида на хора, не принадлежащи към общността. С потенциал за изграждане на негативно отношение са практиките при подбора на новини: ограничаването на медийното присъствие на ЛГБТ хората до сферата на сензационното, скандалното, развлекателното и ироничното, като в същото време липсва сериозен дебат за проблемите на общността и равнопоставеността в обществото на нейните представители. Забелязва се избягване на оценъчното говорене „по отношение на позитивното представяне на сексуалните малцинства“ (Великова 2008: 70)“ (Георгиев 2018).

Александър Георгиев прави контент-анализ на публикациите в онлайн вестника „Дневник“ през 2008-2009 г.

Според него през 2008 г. София прайд е все още единственият повод, по който „Дневник“ излиза с материали, които засягат ЛГБТ общността в България, а през останалата част на годината се предават ограничен брой новини от чужбина, при това само от 3 държави.

През 2009 г. „София прайд“ придобива самостоятелна значимост и информацията, свързана с него, се предава обективно, а не през призмата на противниците на шествието. Отразяването на техните позиции е максимално редуцирано. Наблюдава се тематично диверсифициране на материалите, София прайд не е вече единственият повод за засягане на значими за ЛГБТ общността в България проблеми от действителността в страната, засягат се нови теми, новините от чужбина обхващат повече и различни страни“ (Георгиев 2018).

През 2010 г. за първи път „темата за София прайд“ отстъпва първото си място по значение и брой статии в национален контекст.

Сред статиите започва да се промъква скандалното спекулиране със сексуалната ориентация на определени личности от страната и чужбина. Публикуват се и някои сензационни изказвания на известни личности в текстове, лишени от дълбочина и обществена значимост.“ (Георгиев 2018)

За 2011 г. изводът му е, че въпреки „по-малкия брой статии през тази година (в сравнение с предходната), разнообразието от теми е запазено“ (Георгиев 2018).

„В разглеждания период 2012 г. се отличава с най-голям брой статии и най-голямо разнообразие в тяхната тематична насоченост. Налице са множество текстове, проследяващи процеса на легализиране на еднополовите бракове по света. Разпространена е подкрепата за гей браковете от известни личности знаменитости. За първи път се появяват статии, които са посветени не само на съюзите между лица от един и същи пол, но и за правото им да осиновяват и отглеждат деца.

По позитивен начин се обръща внимание на разкриването (coming out) на известни личности, сред които спортисти и политици.

Докато обикновено отразяваните събития от страната са прайда в София и различни политически скандали, през 2012 г. се съобщава и за предстоящи събития със значение за ЛГБТ общността в още един български град – Пловдив.“ (Георгиев 2018)

Наблюдава се тенденция броят на материалите в медиите да се увеличава през годините. Нараства обемът на материалите, техният тематичен обхват, дълбочината на анализа. Обръща се внимание и на съпротивата срещу правата, за които се борят ЛГБТ хората. Наблюдава се ясно изразена андроцентричност – говоренето е съсредоточено върху хомосексуалните мъже и често с назоваването им се назовава цялата общност. Хомосексуалните жени са представени самостоятелно в редки случаи.

Водеци по брой през повечето от годините са материалите, които се отнасят до събития в други страни, касаещи ЛГБТ хората. „Появяват се например новини за прайдове в други страни, медията активно следи приемането на брачното равенство по света, съобщава за целенасочено насилие срещу общността (както в чужбина, така и в България), за законодателни промени в различни държави, реакции на ключови политически фигури, на по-късен етап започват да се включват материали, свързани с правото на осиновяване“ (Георгиев 2018).

Николай Атанасов обособява „три периода в представянето на хомосексуалността в медиите от най-новата история на България – държавно-спонсорираното ѝ премълчаване до 1989 г., плахото, но все пак и по-нападателното вмъкване на темата през 90-те години на ХХ в., и накрая – безогледната ѝ експлоатация след настъпването на ХХI в.

В последното десетилетие на ХХ в. ситуацията рязко се променя. Въпреки че показната хомосексуалност остава подсъдима до 2003 г., медийното табу бързо започва да се руши. В началото на 90-те българската преса все още подхожда плахо като допуска споменаването на гей личности само в жълти издания като „Диалог“, „Стандарт Уикенд“, „Нощен Труд“, по-рядко на развлекателните страници на вестник „24 часа“.

При това публикуваните статии се отнасят предимно за чуждестранни личности.

Така хомосексуалността, ако изобщо се обсъжда, бива маргинализирана като нещо чуждо, порок на западните култури, който е несвойствен или поне рядко срещан в нашата „чиста“ нация. Присъствието на различните в публичното пространство трябва да бъде именно *различно* – екзотично, скандално, ненормално – за да останат те изолирани на безопасно разстояние от пиедестала на патриархалната „нормалност“. От друга, по-опростена гледна точка този подход показва българската журналистическа среда като детска градина, в която малолетни и неосъзнали себе си хулигани се нахвърлят върху по-притеснителните деца, защото последните просто не умеят да се отбраняват, а и живеят със съмнението, че може би наистина заслужават наложеното насилие.

В тази връзка, като най-знаковото събитие в посттоталитарния печат бих посочил лова на (гей) вещици, който се провежда систематично в годините на прехода. Хомосексуалността се превръща в може би най-унищожителния компромат на българската политическа и медийна сцена, защото е представяна като свидетелство за липса на личен интегритет и за професионална слабост. Редица български политици стават жертви на гонения чрез поръчкови статии от страна на опозиционните си колеги. Тези поръчкови статии са най-често анонимни – подписани с инициалите на съответния вестник или с някакъв пошло изобретен псевдоним.

В тези материали зад проблема с хомофобията прозира по-фундаменталният проблем с мизогинизма и с полицейското охраняване на родовите роли в ареста на българския патриархат. Никъде в тях обаче не се споменава аналния секс като практика, която достатъчно много български мъже изискват от сексуалните си партньорки. Двойните стандарти в нашенските представи за сексуалността са непоклатими.

Но да се върнем отново към края на ХХ в. Друга тенденция в подхода на българския печат към темата за хомосексуалността през 90-те е подбирането на „обикновени“ личности от страната, които да представят някаква обобщаваща снимка на гей малцинството. Подсъзнателната (най-вероятно) цел е да се подчертае, че тези българи/българки не са „истински“ мъже, и че „обратните“ сексуални наклонности като цяло принадлежат към спектъра на женствеността, без да застрашават по никакъв начин монумента на българската мъжественост.

Вестник „24 часа“ пък поддържа постоянен дискриминационен тон, акцентирайки върху „обратната“ сексуална ориентация на редица престъпници“ (Атанасов 2009).

За първото десетилетие на ХХІ в. Атанасов обобщава, че „медийната видимост на хората с „различна“ сексуалност окончателно се утвърждава като множествен парадокс – нарастващата толерантност се случва на фона на буквално увреждащо стереотипизиране, отслабването на личната изолация става за сметка на личната политическа активност, задоволяването с асимилацията предотвратява истинската справедливост, а превръщането на радикалното в пазарна стока подкопава потенциала му да доведе до реални промени.

Представянето на една хомосексуална личност в печата си остава нож с две остриета – докато участието ѝ в публичния диалог е историческа крачка напред за дезорганизираното гей малцинство, самото ѝ появяване се заплаща моментално с цената на стигматизирането ѝ като различна. За щастие вече знаем, че именно този модел на себеразкриване, наречен от англоезичните гей активисти „coming out“ (излизане на открито) е доказаният път към интеграцията. Просто не е възможно да се води медийна дискусия за проблемите на гей българите, без самите те да ги идентифицират и да се самоидентифицират като техни субекти, като потърпевши. В този смисъл медийните образи на хомосексуалността днес са критично значими за подрастващите, защото те черпят информация за своето „различие“ от тях (поне в по-ранна и в по-уязвима възраст), а не от собственото си хетеросексуално (и най-често хомофобно) семейство. Почти всяко дете научава от семейния си опит и от медиите, че правилното решение е да презира хомосексуалността, а това обикновено се случва дълго преди момента, в който евентуално ще му се наложи да я признае за себе си. С това гей малцинствата се отличават от расовите и от етническите, а приличат на политическите малцинства – родителската подкрепа липсва, а самоидентификацията се случва сравнително по-късно и може да бъде прикрита при застрашаващи обстоятелства (което пък на свой ред води до обратния ефект непрекъснато да се отлага сериозният публичен дебат).

Появи се първото българско поколение гей тийнейджъри, което е в състояние да извлече значителни ползи от увеличената си видимост – поколение, в което младите могат да обсъждат проблемите си по-свободно пред приятели, както и могат да си търсят сексуални партньори и романтични връзки успоредно с хетеросексуалните си връстници. Обратната страна на тази свобода е увеличената опасност за сигурността им пред враждебните предразсъдъци на родителите им, пред агресивните им съученици, пред нападенията на скинове, бенесари и други подобни на улицата, или пред ловуващите сексуални насилници. Затова е крайно време да си дадем сметка какво научават за себе си гей децата в България. Преди 1989 г. – буквално нищо, докато не чуят от родителите и от приятелите си думата „педераст“, придружена от някакво битово-фолклорно обяснение за болни, извратени мъже, които може да те нападнат в градската тоалетна. След 1989 г. менюто им се разширява с малко позитивни и с още повече негативни алтернативи на тоталитарното „образование“. Децата виждат „скандални разкрития“ в пресата, при които обществеността възкликва колко е изненадана, че някакъв на пръв поглед „нормален“ мъж може да е гей! Виждат и стратегически подбрани от хомофобни продуценти карикатурни примери по телевизията, от които стигат до напълно логичното заключение, че не са „гей“, „мека китка“ или „педераст“. Както и второстепенни герои в чуждоезични филми, които според сценария нямат сексуален живот. Двойните стандарти в образованието, наложени върху *различните* деца, са неоспорими.

НИЕ научаваме гей децата да мразят себе си от ранна възраст и по този начин автоматично ги натикваме в състояние на прикритост, което изкривява всички аспекти от растежа им като личности. Изследвания, подкрепящи

емпирически това твърдение, са налице в много западни държави, но не и в България, защото Националният Статистически Институт все още не е направил проучвания за каквото и да е нещо „гей“. При едно запитване на младия активист Радослав Стоянов от София през 2008 г. се оказва, че в НСИ са се въздържали през годините, защото са уважавали правото на българските граждани да пазят в тайна подобна информация. Така кръгът се затваря – враждебната медийна среда принуждава хомосексуалните българи да се прикриват, поради което не можем дори да мечтаем за някаква достоверна статистическа информация, от която да се извадят правдиви заключения, както и най-сетне да се освидетелства нуждата от ефективна защита на гей правата“ (Атанасов 2009).

„Изобщо може да се заключи, че медийната видимост като автоматичен процес на себеразкритие донася за всяка личност едновременно отложени ползи и моментални вреди (каквито са загубите на семейства, близки, наследства, работни места, социални статуси, физическа сигурност, контрол върху елементарни аспекти от ежедневието). Не трябва да се забравя също, че личното състояние на изолираност и невидимост може да се окаже непреодолимо дори при наличието на отчетливи и положителни публични фигури.

Българската „нормалност“ се оказва далеч от идеала за равенство пред закона между хетеросексуални и хомосексуални граждани, докато медиите продължават да тиражират изказвания на невежи господа (в моите очи направо престъпни) против „парадирането“ и „показната“ „ненормалност“.

Като изключим малкото доброволно разкрили се личности като Мариус Куркински, Камен Воденичаров и Дим Дуков, видими остават само онези, чиято различност просто не може да мине незабелязана.

В новините за престъпниците на закона никога не е нужно да се споменава сексуалната им ориентация, освен ако е „обратна“. Така стереотипите се утвърждават като най-силното оръжие, с което се охранява територията на моралния ред от претенциите на различните.“ (Атанасов 2009)

През последните години нараства толерантността към хомосексуализма в медиите. През 2022 г. в същия критикуван по-горе вестник „24 часа“ например има статия, която отразява провеждането на изложба от картини на мадони с транссексуални модели (Вачева 2022). Не се критикува и фактът, че за нея е дадена държавна субсидия, т.е. от парите и на несимпатизиращите на явлението.

xxx

Като заключение бих казала, че всички елити съдействат за развитие на потребителската психология, която поставя акцент върху удоволствието, върху задоволяването на личните нужди, дори когато са в противоречие с обществените нужди, върху правата, но не и върху задълженията на гражданина. Съдействат за развитие на порнографията и порноиндустрията, на секс туризма като алтернативни форми на задоволяване на сексуалните нужди в противовес на задоволяването им в постоянна семейна общност. Хомосексуализмът лека-полека придобива ранга на модерно явление и хората,

които са в по-голяма степен конформисти, се изкушават да бъдат модерни и по тази линия.

Под влияние на всички тези фактори – активността на елитите, външните влияния, активността на самите хомосексуалисти – се масовизира толерантността сред гражданите. Но продължава да е голям процентът на хората, които имат негативно отношение към хомосексуализма.

Литература

Атанасов, Н. 2009. Медийната видимост на хомосексуалността като парадокс. *Либерален преглед* [онлайн], 30 ноември. Достъпно на: <https://www.librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/753-2009-11-30-10-42-54> [Посетен на 26.12.2022].

Вачева, М. 2022. С полиция откриха изложбата с транссексуални, отвън се изви хоро. *24 часа*, 9 март.

Великова, С. 2008. В 21-ви век сме вече – шарено е. *Любословие*, 9, 67-87.

Георгиев, А. 2018. Мониторинг и анализ на отразяването на ЛГБТ общността в онлайн вестника „Дневник“. *Медии и език* [онлайн], 22 декември. Достъпно на: <http://medialinguistics.com/2018/12/22/lgbt-community-dnevnik/> [Посетен на 26.12.2022].

Груев, М. 2009. Комунизъм и хомосексуализъм в България (1944–1989 г.). *Либерален преглед* [онлайн], 7 декември. Достъпно на: <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/762-19441989> [Посетен на 26.12.2022].

Добрева, Е. 2008. Сексуалните малцинства: хомосексуални, бисексуални, транссексуални мъже и жени (Критически лингвосомиотичен анализ по материали от български вестници). *Любословие*, 9, 13-45.

Добрева, Е. 2009. *Толерантност, нетолерантност и нулева толерантност в съвременния български печат: Критически лингвосомиотичен анализ*. В. Търново: Фабер, 2009.

Добрева, Е. 2010. За медийния образ на хората от ЛГБТ общността. В: Кирова, М., Славова, К. (състав.) *Идентичности в преход: Род, медии и популярна култура в България след 1989 г.* София: Полис, 76-92.

Добрева, Е. 2011. Масмедийно демонизиране: основни обекти и техники в българския печат. В: *Изследване на медиите: Студии, статии, есета*. Шумен: Унив. изд. „Епископ Константин Преславски“, 196-228.

Ефтимова, А. 2016. *Двойственият език в медиите: езикът на политическата коректност vs езика на омразата*. София: Просвета.

Ковачев, П. 2018. *Всенародният любимец Георги Парцалев и проклятието да си гей в НРБ*. София: Труд.

Писанкърнева, М. 2015. *Училища за всички? Положението на лесбийки, гей, бисексуални, трансджендър и интерсекс, ученици и учители в българските училища*. София: Фондация „Ресурсен център – Билитис“.

Попова, Г. 2009. Забраненият език – от дискурсивното обезличаване до фактическата асимилация на хомосексуалните в България в периода 1945–1989 г. *NotaBene* [онлайн], 2. Достъпно на: <http://notabene-bg.org/read.php?id=13> [Посетен на 26.12.2022].

Хитова, М.-С. 2017. Първи по рейтинг, последни по толерантност: как ЛГБТИ тематиката е приета в българското училище, *Marginalia* [онлайн], 21 март. Достъпно на: <https://www.marginalia.bg/aktsent/parvi-po-rejting-posledni-po-tolerantnost-kak-lgbti-tematikata-e-prieta-v-balgarskoto-uchilishte/> [Посетен на 26.12.2022].

Pisankaneva, M. 2005. The Forbidden Fruit: Sexuality in Communist Bulgaria, *LiterNet* [online], 8 July, 7 (68). Available at: https://litenet.bg/publish14/m_pisankyneva/forbidden.htm [Accessed 26 December 2022].

References (transliterated)

Atanasov, N. 2009. Mediinata vidimost na homoseksualnostta kato paradoks. *Liberalen pregled* [online], 30 November. Available at: <https://www.librev.com/index.php/discussion-bulgaria-publisher/753-2009-11-30-10-42-54> [Accessed 26 December 2022].

Dobрева, E. 2008. Seksualnite maltsinstva: homoseksualni, biseksualni, transseksualni mazhe i zheni. *Liuboslovie*, 9, pp. 13-45.

Dobрева, E. 2009. *Tolerantnost, netolerantnost i nuleva tolerantnost v savremennia balgarski pechat: Kriticheski lingvosemiotichen analiz*. V. Tarnovo: Faber, 2009.

Dobрева, E. 2010. Za mediinia obraz na horata ot LGBT obshtnostta. In: Kirova, M., Slavova, K. (eds) *Identichnosti v prekhod: Rod, medii i populiarna kultura v Balgaria sled 1989 g.* Sofia: Polis, pp. 76-92.

Dobрева, E. 2011. Masmediino demonizirane: osnovni obekti i tehniki v balgarskia pechat. In: *Izledvane na mediite: Studii, statii, eseta*. Shumen: Univ. izd. „Ep. Konstantin Preslavski“, pp. 196-228.

Eftimova, A. 2016. *Dvoistveniat ezik v mediite: ezikat na politicheskata korektnost vs ezika na omrazata*. Sofia: Prosveta.

Georgiev, A. 2018. Monitoring i analiz na otraziavaneto na LGBT obshtnostta v online vestnika Dnevnik. *Medii i ezik* [online], 22 December. Available at: <http://medialinguistics.com/2018/12/22/lgbt-community-dnevnik/> [Accessed 26 December 2022].

Gruiev, M. 2009. Komunizam i homoseksualizam v Balgaria (1944–1989). *Liberalen pregled* [online], 7 December. Available at: <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/bulgaria/762-19441989> [Accessed 26 December 2022].

Hitova, M.-S. 2017. Parvi po reiting, posledni po tolerantnost: kak LGBTI tematikata e prieta v balgarskoto uchilishte, *Marginalia* [online], 21 March. Available at: <https://www.marginalia.bg/aktsent/parvi-po-rejting-posledni-po-tolerantnost-kak-lgbti-tematikata-e-prieta-v-balgarskoto-uchilishte/> [Accessed 26 December 2022].

Kovachev, P. 2018. *Vsenarodniat liubimets Georgi Partsalev i proklatiето da si gei v NRB*. Sofia: Trud.

Pisankaneva, M. 2005. The Forbidden Fruit: Sexuality in Communist Bulgaria, *LiterNet* [online], 8 July, 7 (68). Available at: https://litenet.bg/publish14/m_pisankyneva/forbidden.htm [Accessed 26 December 2022].

Pisankaneva, M. 2015. *Uchilishta za vsichki? Polozhenieto na lesbiiki, gei, biseksualni, transdzhendar i interseks, uchenitsi i uchiteli v balgarskite uchilishta*. Sofia: „Resursen tsentar – Bilitis“.

Popova, Г. 2009. Zabraneniat ezik – ot diskursivnoto obezlichavane do fakticheskata asimilatsia na homoseksualnite v Balgaria v perioda 1945–1989. *NotaBene* [online], 2. Available at: <http://notabene-bg.org/read.php?id=13> [Accessed 26 December 2022].

Vacheva, M. 2022. S politsia otkriha izlozhba s transseksualni, otvan se izvi horo. *24 chasa*, 9 March.

Velikova, S. 2008. V 21-vi vek sme veche – shareno e. *Liuboslovie*, 9, pp. 67-87.